ЛЕКАРЯТ-БУДИТЕЛ ИВАН БОГОРОВ

М. Петкова

И ние, българите трябва да започнем да се усещаме като народ, който има същите правди с другите европски народи! А дор език живее, народ не умира.

В историята на българската медицина почти незабележими остават имената на немалко възрожденски лекари. Но както отбелязва историкът проф. Пл. Павлов, „*националното Възраждане извежда изтерзаната през вековете на робството българска нация на висотата на най-напредничавите идеи в тогавашния свят. Невероятно време, което ражда невероятни личности*". Такава невероятна личност е и лекарят Иван Богоров. Енциклопедична личност и неизтощим работохолик – възрожденски лекар, родоначалник на българското вестникарство, автор на първия български художествен пътепис, радетел за чистотата на българския език, учител, преводач, речникар, журналист, издател, езиковед, словотворец и писател. Образец на интелектуалец, книжовник и просветител-идеалист, кротък и благ, наивник и чудак, природно лишен от щестлавие, сребролюбие и борбеност. Това, което го тревожи, е „*заспалата българска народност*" и го вълнува „*свестяването на българите*" от петвековното турско робство. Дейностите му са толкова разнообразни и стойностни, че Иван Богданов го определя като „*пионер на младата българска възрожденска култура*", а Тончо Жечев – „*българин с европейска формация*". Неговият образ ни е познат единствено от студентската скица на филолога проф. Йордан Иванов. Не са много лекарите-историци на медицината, които изучават неговата лекарска дейност и медицинските му публикации – проф. Хр. Големанов, д-р Людмила Боцова, проф. Никола Запрянов, д-р Вълчо Куртев, доц. М. Петкова, Хр. Недялков.

Езиковед-журналист-издател

Не са много проучванията върху медицинската дейност на Иван Богоров. Неговото книжовно творчество обаче е добре изследвано и достойно оценено от нашите литературоведи и особено от езиковедите.

Иван Андреов Богоев, познат още като Иванчо Андреов, но останал в българската история като **Иван Богоров**, е роден през м. януари 1818 г. в Карлово и умира на 74-годишна възраст в София. Учи в гръцкото училище при Райно Попович, после в черковното школо в Кору-Чешме в Цариград и в Одеса в Ришельовския лицей (1837).

С *първата форклорна сбирка*, издадена от българин – „Български народни песни и пословици" (Будапеща, 1842) започва книжовната, просветителска и издателска дейност на Иван Богоров. Същата година превежда и издава „Математическа география" (Одеса). Превежда и издава „Всеобща география за децата" (Белград, 1843). Като учител във Вета Загора (Ст. Загора) написва *първата граматика на българския език* и я отпечатва в Букурещ със заглавие „Първичка българска граматика" (1844), преиздадена трикратно. Докато учи в Лайпциг, основава и на 20 април 1846 г. издава бр. 1 на първия български вестник „*Болгарскій орелъ*" – „известникъ граждански, търговски и книжовен", от който излизат 3 броя. С това студентът Иван Богоров става „*бащата на българския вестник*", както го определя акад. Ст. Младенов.

Останал без средства, той се настанява в Цариград, където основава „българска типография" и е издател на „журнал по име „Цариградски вестник" (1848). На следващата година издава *първия превод на български* на „Чюдесиите на Робенсина Крусо" от Даниел Дефо и „Еничерете" от Алфонс Роайе (1849). Тъй като д-р Богоров заема по-скромното положение на издател, вестникар и журналист, през 1862 г., за да се поведе една по-действена борба за самостоятелна българска църква, Александър Екзарх купува за 6 000 гроша от д-р Богоров „Цариградски вестник" и неговата печатница.

През 1865 г. във вестник „Турция" в Цариград е отпечатан *първият български художествен пътепис* „Няколко деня расходка по българските места", чийто автор е д-р Иван Богоров. Пътепис, от който блика непринуден мек хумор, жизнелюбие, дори мнения и идеи как биха могли да се преодолеят „ориенталската леност и немара, та и у нас да стане по-европейско", поднесени на чист, свеж и красив книжовен български език.

Две години е редактор на вестник „Народность" в Букурещ, орган на Тайния централен революционен комитет (1867-1869). Понякога се подписва с псевдонимите Йоан Вогоридис и Б. Флоренц.

Труд, достоен за уважение, са „*Френско-български речникъ*" – часть първа (1869) и „*Българско-френски речникъ*" – дялъ вторый (1871), издадени в книгопечатницата на Л. Соммеров във Виена, в които д-р Богоров е събрал на едно място „речите на бащиный нашъ езыкъ". Работата по речника сигурно е създала на автор и издател определени „мъчнотіи": единият език е „отъ векове обработенъ", а българският, както и цялата ни култура „векове са стояли на едно място", народът ни не е имал една „разширена книжнина". Ревността на д-р Богоров към чистотата на българския език е освободила речника от много чуждици и той е успял да подбере и наложи сполучливи еквиваленти.

Д-р Богоров е ползвал най-новото издание на речника на Френската академия, благодарение на което Речникът съдържа и „научните речи", употребявани тогава в науката, занаятите и търговията. И днес използваме създадени от него думи – предимство, обноски, книжнина, чакалня, дъждобран, часовник, пратеник, забележка, дейност, деец, отговорник, разноски, и т.н., и т.н. Той въвежда нови за българския език думи и по журналистика – вестникъ, вестникаръ, кореторъ, коректура, кореспондентъ, журналъ, макулатура („заплесканъ печатанъ листъ"), статіа, журналистъ, редакціа, редакторъ, издателъ, изданіе, публикаціа, публицистъ, литераторъ.

Какво да кажем за научната терминология, в частност за медицинската. Речникът съдържа много употребявани тогава в Европа „научни речи". Голяма част от българските лекари са получавали академичното си медицинско образование във френско говорящите страни – Франция, Белгия, Швейцария, където е запазена вековната традиция научен език да е латинският. Въведената от д-р Иван Богоров научна медицинска терминология така перфектно е адаптирана към българския език, че в голямата си част ни служи и днес! В неговите речници са дадени термини по:

- Анатоміа, артеріа, става, бяла дробъ, белодробенъ, слепваніе – аглутинаціа, фибра;
- Хирургія, лекар хирургъ, хирургически, цистотомъ, ампутаціа, присажданіе – трансплантация, скалпель – лекарско ножче, операція,);
- Фармакологіа, фармацевтика – наука за правяне лекове, биляринъ – фармацевтъ, (о)чистително, хлороформъ, противоотровенъ;
- Медицинска химія – дадени са познатите през 1869 г. 65 елементи от таблицата на Д. Менделеев, реторта, стъкленица);
- Патологія, злокачественъ, хроническо състояніе, хронически – дълговременъ, меланхолія, охтикъ, охтичен – туберкулозно болен, ракъ, самоубійство;
- Медицински специалности: кардиологіа – наука за сърдцето, фитологіа – тревопознаніе, фармакологіа – наука за лековете, бротологія – наука за храните, етика – нъра-

воученіе, ангиологія, антропологія – наука за човекътъ, физиологія, статистика, водолечение, терапіа – терапевтика, цереніе болести, терапевтъ);

▸ Общомедицински термини: лекаръ – докторъ, церитель, родопомагателенъ лекар – акушер, медицинскій факюлтетъ, бакалавръ, температура, амплитуда, анализъ, естетика, храна, яденіе, кърменіе, и т.н., и т.н.

Лекар

С поспестените малко парици, любознателният Иван Богоров отива в Лайпциг и с финансовата помощ на учили там българи-търговци е студент по естествени науки – химия (1845-1947). Връща се в България, даскалува и три години по-късно (1850) заминава за Париж да учи и завършва медицина (1858). Съхранен е оригиналът на Досието от ученето му в Медицинския факултет в Париж. Междувременно студентът-медик Богоров участва в Кримската война като преводач и кореспондент във френската армия (1853-1856). Научили, че му остават още две години, за да завърши медицинското си образование в Париж, но и че е твърде затруднен финансово, братята Евлоги и Христо Георгиеви го подпомагат безвъзмездно.

С лекарската диплома в джоба д-р Иван Андреев Богоров отива в Цариград (1858). Интерес представляват някои документи, които са свързани с лекарската му практика. В писмо от пазарджишките първенци до Найден Геров от 29 май 1859 г. те изказват желанието си завършилият в Париж д-р Иван Богоров да работи като лекар в Татар Пазарджик и, ако приеме, „необходимо е да отиде там с лекарства или да отвори аптека, тъй като в града няма такава". Същите автори известяват и живеещите в Цариград пазарджиклии, че очакват д-р Иван Богоров, който е поканен официално като лекар. Въпреки тяхната покана, през 1859 г. д-р Богоров се установява като лекар в Пловдив, а на следващата година вестник "България" съобщава, че открива и аптека (1860). Освен лекар тук той е и издател на списанието „Журнал за наука, занаяти и търговия" (1859-1861).

В Пловдив д-р Богоров написва единствения си медицински труд „*Селскіатъ лекаръ*". Тъй като парите никога не са били благоразположени към д-р Иван Богоров, той изпраща писмо до Иван Говедаров, че е във Виена във връзка с отпечатването на „Селскіат лекаръ", за да покани някои спомоществователи. Книгата е отпечатана в Българската печатница на Янко С. Ковачев във Виена (1875).

В свой научен доклад д-р Л. Боцова прави обстоен анализ на „Селскіатъ лекаръ" и го определя като едно полезно за времето си помагало за самолечение, в което по азбучен ред са подредени 135 болести и симптоми с упътвания за лечението им в домашни условия с природни средства – мед, билки, компреси; с полезни съвети за храненето и храните, по хигиена на бита и личната хигиена; за начините „как да познаваме болестите", по актуалния и днес проблем „как да си вардим здравието" със съвети по превантивна медицина и профилактика. Тя оценява този, както бихме се изразили днес, научно-популярен труд по достойнство като „самолечител с профилактична насоченост и терапевтичен характер, адресиран към българското население". Освен това той е „ценен извор за изучаване на нерешените по онова време социалномедицински проблеми и здравната култура на българския народ", както и на медицинската терминология – на български, турски, гръцки.

Половин век по-късно Боян Пенев – изключителен български интелектуалец, ерудит, литературовед и литературен историк и критик, изучава цялостното творчество на д-р Иван Богоров и отхвърля „несправедливите отрицателни оценки за Богоровия „Селскіат лекаръ", публикувани в Каравеловото „Знание" и Ботевото „Знаме". Наистина, малко е странно, че тези не лекари оценяват така яростно една медицинска научно-популярна публикация. Този труд е предназначен за малограмотния български селянин на разбираем за него език. Като лекар Богоров би могъл да изпъстри 256-те страници на „Селскіатъ лекаръ" с медицински термини на международния тогава научен език – латинския. Не би могъл да бъде изчерпателен и в етиологията – та това е 1875 г.! – т.е., преди 140 г. Критикът-езиковед Боян Пенев обаче пише, че езикът на Иван Богоров е „разбран и прост, а изложението – увлекателно". Днес написаното от д-р Иван Богоров е един богат и чудесен извор за бита, културата, езика и лечителството в България преди Освобождението. Пълното и задълбочено изследване на Богоровото творчество – литературно, езиковедско, медицинско – на проф. Стефан Младенов показва, че д-р Богоров „добре е разбирал ползата от познанието на родната земя и така е изпълнил Паисиевия завет: „Знай своя род и язык".

По време на Сръбско-турската война (1876) д-р Иван Богоров е лекар-доброволец в болницата в гр. Явор, Сърбия, и за това е награден със сръбския орден Та́кова. В Руско-турската война (1877-1878) той е преводач и лекар на руското командване.

Поколенията все пак помнят възрожденския лекар и книжовник-будител д-р Иван Богоров и му отдават своята почит. През 1884 г. д-р Иван Богоров заедно с проф. Г. Атанасович и д-р Ст. Чомаков са първите избрани за почетни членове на Българското книжовно дружество (БАН). Многократно са издавани негови избрани произведения – 1940, 1944, 1963, 1970, 1983 и е включван в сборници с творби от възрожденски автори. Българското правителство признава по достойнство заслугите на д-р Богоров и му отпуска пожизнена прилична пенсия, която той си позволява да харчи (за пръв път лично за себе си!) във Виена. В родното Карлово има два негови паметника, улица и къща „Д-р Иван Богоров". Силистренско село носи неговото име – Богорово, както и читалището в него. Улици в София, Варна, Бургас и Хасково, 140 СОУ в София, Езиковата гимназия в Димитровград, Професионалната гимназия по икономика във Варна, Професионалната гимназия за кожени изделия и текстил в Пловдив – също. През 1986 г. е издадена пощенска марка в негова чест, а в София действа издателство „Д-р Иван Богоров".

Библиография

1. Андрейчин Л., Иван Богоров и новобългарското езиково строителство. В: История на нашето езиково строителство. С., НП, 1986.
2. Арнаудов, М. Дела и завети на бележити българи. С., ОФ, 1969.
3. Богданов, Ив. 13 века българска литература. Т. 1. С., НИ, 1983.
4. Боцова Л., Историко-медицински анализ на "Селкият лекар" от И. Богоров, В: Мат. II нац. конгр. по ист. на мед., В. Търново, 1985, 30-32
5. Генчев Н., Кр. Димитров (съст.). Българска възрожденска интелигенция [Енциклопедия]. С., ДИ "Д-р П. Берон", 1988, 77-78.
6. Големанов Хр., Принос във възрожденската медицинска книжнина, В: Мат., свързани със 150-г. юбилей на И. Богоров. Пловдив, изд. "Хр. Г. Данов", 1972, 115-120.
7. Енциклопедия "България". Т. 1. С., Изд. БАН, 1978.
8. Жечев, Т. Българският Великден. С., БП, 1975.
9. Куртев В., В. Генова, П. Серафимов. Дейци на българската медицина и здравеопазване. С., МФ, 1986. 48 – 49.
10. Младенов Ст., И. Богоров. В: Бълг. писатели, т. 1. С., Факел, 1929-1930
11. Недялков, Хр. Доктор Иван Богоров. С., НМ, 1977.
12. Павлов П., Бележити българи. т. 5, С., Световна библиотека, 2012.
13. Пенев Б., История на новата българска литература. т. 1, Изв. на НЕМ. С., БАН, 1926, кн. 6, 48-58
14. Петкова М., Д-р Иван Богоров – журналист, книжовник, просветител и езиковед. Но и лекар, QuoVadis, 2010, 5, 15.
15. Петкова М., Труд, достоен за уважение, България, 1990, 13, 4.
16. Сепетлиев Д., М. Петкова, Развитие на медико-биологичните науки за 100 г. БАН (1869-1969), В: Науч. труд. и мат. по ист. и теория на науката и техниката. Т. II. С., НДИТН – БАН, 1981, 71-97.
17. Стефанов В., Българската медицина през възраждането. С., МФ, 1980.
18. Стоянов М., Българска възрожденска книжнина. Репертоар на книги и периодични издания. С., НИ, 1957.
19. Томова Д. (съст.), Опис на документи за здравното дело и здравеопазването, запазени в БИА на НБКМ. Т. I (до 1878 г.), С., НБКМ, 1986.

❖ ❖ ❖